

חטיפתה של ההיסטוריה

עלילה שנולדה בברוקלין החרדית של שנות השמונים מניעה עד היום את השיח הציבורי בישראל, כשהיא מבקרת בדרך אצל מאיר כהנא ועוזי משולם. סיפורה המוזר של פרשת "חטיפת" ילדי תימן, ששום ועדה לא תועיל לשכנע שמעולם לא התרחשה

שלוש ועדות חקירה, אלפי עמודי פרוטוקול, מסקנות ברורות ועובדות שקשה להכחיש: כל אלה קובעים בבהירות שמעולם לא התנהלה בישראל – כן, גם לא בשנות החמישים הקשות, תחת שלטון מפא"י החילוני-אשכנזי – "חטיפה" של ילדים, לא תימנים ולא אחרים. "חטיפה", כלומר העברה שיטתית ויזומה של ילדים תימנים לאימוץ או למטרות אחרות, תוך מסירת מידע כוזב להוריהם. חוקרים ושופטים דתיים או חילונים, תימנים או אשכנזים, מקורבים למפא"י או מתנגדיה המושבעים, כאלה שחקרו את הפרשה בשנות השישים וכאלה שחקרו אותה בשנות התשעים, כאלה שנחשפו למסמכים רבים וכאלה ששמעו עדויות – כולם הגיעו למסקנות דומות, פחות או יותר. לפי מסקנות אלו, שנרחיב בהן בהמשך, מערכות הבריאות והרווחה שטיפלו בעולי שנות החמישים היו רחוקות משלמות – אך מעולם לא נטלו חלק במבצע מעורר-חלחלה של נטילת ילדים רכים מהוריהם והעברתם לאחרים. לא היו דברים מעולם.

והנה, למרות כל זאת, הטענות בדבר "חטיפה" גניבה או היעלמות של ילדי תימן – ולאחרונה "ילדי תימן, מזרח ובלקן" – מסרבות להיעלם מהבמה. לא רק שהן לא נעלמות – הן מתעצמות. הן מחוללות עוד ועוד ועדות, מתוך חוסר שביעות רצון ממסקנות הוועדות הקודמות; הן מעסיקות פוליטיקאים ועיתונאים; והן הולידו עד היום שורה של סרטים, ספרים, מאמרים ומיתוסים, המנכיחים בשיח הישראלי את העלילה על אודות "חטיפת ילדי תימן".¹

ד"ר שריאל בירנבוים כתב דוקטורט בתוכנית למזרח-תיכון בן-זמננו באוניברסיטה העברית, ועבודתו התמקדה בחקר הזיכרון הקולקטיבי. ספרו 'בחזרה לעבר: היסטוריה מצולמת בקולנוע הערבי' יצא לאור בהוצאת מאגנס.

בעמודים הבאים אנסה לעמוד על גלגוליה של העלילה, מברוקלין ועד ירושלים. זה איננו מאמר על העולים מתימן, על יחס הממסד הקולט אליהם, או על גורלם של הילדים שלא שבו מהמרפאה אל הבית או האוהל – אף שבהכרח ניגע בקצרה גם בזה. זהו מאמר על היסטוריוגרפיה ואידיאולוגיה, המבקש לעקוב אחר גלגוליו של נרטיב ואחרי האופן שבו 'היסטוריה אלטרנטיבית', שנוצרת בקרב חוגים רדיקליים מסיבות אידיאולוגיות, מוצאת את דרכה אל לב השיח. זהו מאמר המבקש לחשוף את מה שרק מעטים שמו אליו לב: שהפרשה הממאנת לגווע לא ניזונה מועקתם של הורים תימנים, אלא מסדר היום האידיאולוגי של אויבי הציונות, שבמקרה הזה הם גם אויביה של ההיסטוריוגרפיה האחראית והנאמנה לעובדות. בעיני ההיסטוריונים האלטרנטיביים, ההיסטוריה אינה אלא כלי שרת אידיאולוגי; מותר, ולעיתים מצווה, לכתוב אותה מחדש.

הפרשה: רקע

כיוון שרבים וטובים, מכל המחנות הפוליטיים והעדות בישראל, מאמינים שנעשו פשעים כלפי ילדי תימן, וכיוון שדיבור נגד הטענה הזו הפך ללא לגיטימי במקומות מסוימים, אינני יכול להימנע מלהציג כאן את עיקרי הסיפור עצמו; הסיפור, כפי שההיסטוריה ה"רגילה", הבדוקה והמגובה בעובדות ובתחקירים, מספרת. אין בדברים שלהלן כל חידוש, אך הם מהווים סיכום הכרחי לתשתית העובדתית של הפרשה: מה קרה, מה היה הרקע, מה נטען, מה נחקר בעבר ומה נשאר פתוח. אגב הדיון בילדים האבודים, ניגע גם בפולמוס החינוך הדתי במחנות; בהמשך נראה מדוע עניין זה חיוני להבנת התפתחותה של הפרשה כולה. נתחיל.

חודשים ספורים אחרי הכרזת העצמאות, בעוד הקרבות בחזית הדרום ניטשים, ניתן האות למבצע של העלאת יהודי תימן. במהלך שנה אחת, מחורף תש"ט עד לחורף תש"י (דצמבר 1948 עד דצמבר 1949), הוטסו לישראל, במבצע שפונה "על כנפי נשרים", יותר מ-48 אלף מיהודי תימן – אנשים, נשים וטף.

העולים הגיעו ממציאאות קשה. בפברואר 1948 נרצח שליט תימן, האימאם יחיא, בידי קושרים שרצו להחליף את השלטון. הדבר הביא לגל של אלימות ולחימה, שהיכה שבעתיים בקבוצה החלשה ביותר, ב"בני החסות" שנותרו חסרי הגנה: היהודים. גם בשל כך, רבים מעולי תימן הגיעו כשהם חולים או סובלים מתת-תזונה, דבר שהיווה אחד הגורמים העיקריים לתמותת תינוקות.

היו אלה ימים של קליטה המונית, כמעט בלתי נתפסת: לצד העולים מתימן הגיעו באותן שנים מאות אלפי עולים מארצות ערב האחרות ומשארית הפליטה באירופה. רומנים ובולגרים, עיראקים ומרוקנים, פולנים ותורכים, נקלטו במדינה כמעט חסרת משאבים שזה עתה השלימה את מלחמת השחרור שלה עצמה. העולים הרבים מאוד

שוכנו בשכונות ערביות נטושות, במחנות שהותיר הצבא הבריטי, ובאתרי אוהלים וצריפים, בתנאים קשים, כשעל המלאכה הקשה מנצחות הסוכנות היהודית ומדינת ישראל.

גם מחוץ למעברות לא היו התנאים בארץ רגילים: כחלק ממאמץ ההתמודדות עם הצמיחה הדרמטית של האוכלוסייה, הפעילה הממשלה מאמצע 1949 מדיניות של "צנע", שבמסגרתה אספקת המזון ומוצרים נוספים הייתה במשורה ונעשתה בדרך של הקצבה ממשלתית – שלצידה התפתח גם 'שוק שחור'. אך מה שהתרחש במעברות (שהמשיכו להתקיים בשנים הבאות), ובמקרים רבים גם במושבי העולים שקמו בעקבותיהן, היה קשה לאין ערוך, והתבטא בהיעדרם של תנאים סניטריים תקינים ובמחסור מתמיד במזון ובלבוש, שלא הקלו על המצב הבריאותי של העולים החדשים. הטיפול בחולים הוטל על המרפאות שבמחנות ובמושבים, מרפאות שהיו דלות ציוד וסבלו ממחסור חמור ברופאים ובאחיות.

אך מעבר לתנאים הפיזיים הקשים חוו העולים והקולטים כאחד את הפערים התרבותיים הגדולים. בעיני הממסד הקולט, העולים מארצות המזרח באו מתרבויות לא מפותחות, וחלק מתהליך מיזוג הגלויות נועד לחלץ אותם מנחיתותם התרבותית ולהרגיל אותם לתנאי חיים מודרניים. כתבות בעיתונים, דו"חות של פקידי סוכנות וממשלה, נאומים ותכתובות מעידים כולם שלצד ההתגייסות לשם קליטתם של יהודים מכל קצוות תבל, רווחה בקרב היישוב הוותיק גם שיפוטיות מתנשאת, ולעיתים קרובות בוז וסלידה, כלפי העולים שבאו מארצות לא מפותחות.

דוגמה מאלפת לפער התרבותי נותן התיאור שהופיע ב"הארץ" ב-1950, המראה את האופן שבו השתמשו העולים מתימן במיטות-התינוק והשמיות שסיפקה להם הסוכנות: למיטת התינוק התייחסו העולים כאל ארון – היא מולאה בכלי הבית – ואילו התינוק שכב "לפי נוהג תימני משכבר הימים, על האדמה כשהוא עטוף בסחבות כהות, וחתרכת לחם שחור נעוצה לו בין שפתותיו". הסוכנות הניחה, כמובן מאליו, שתינוק צריך לגדול בעריסה, כפי שהיה מקובל באירופה וביישוב החדש כאן, ולכן טרחה להמציא לעולים מיטות מתאימות. העולים, שפעלו בהתאם למסורת שליוותה אותם דורות, נתפסו בעיני הקולטים לא רק כחסרי תרבות אלא גם כחסרי מסוגלות הורית.²

למרות הפטרונות והביקורת, ולצד התנאים הכלכליים הקשים, מחנות העולים לא נדחקו אל שולי התודעה הציבורית. העיתונים כתבו עליהם והפוליטיקאים נאבקו עליהם: הם היו, אחרי הכול, העתודה האנושית של המדינה הצעירה והמימוש המופלא של המפעל הציוני. המדינה הצעירה לקחה על עצמה גם את חינוכם של העולים ובייחוד של ילדיהם, מתוך מטרה מוצהרת לזרוע בהם את זרעי היהודי החדש ולהחדיר בהם אידיאולוגיה ציונית. את יוצאי הגולה ראה בן-גוריון כ"אבר מדולדל"

של האומה, ואת כור ההיתוך החינוכי כמשימה עליונה שבמסגרתה "נקנה לו במהירות הלשון, אם אינו יודע עברית, וננחיל לו... את ידיעת הארץ, ונכניס אותו למסגרת לאומית, בסביבה מחנכת, ונלמד אותו עבודת האדמה... כך נבנה עם מאוחד בלשונו, בהכרתו, בעוז רוחו, דבק בארצו ובעצמאותו"³.

האידיאה החינוכית הזו יושמה הלכה למעשה בידי מחלקת התרבות של משרד החינוך. זו הייתה אחראית על "החינוך האחיד" במחנות, חינוך שלא התחלק לזרמים כמו החינוך הממלכתי. החינוך האחיד היה חלוצי, ציוני – ולמעשה גם חילוני, אף כי רוב העולים, במיוחד מארצות האסלאם, באו עם זהות דתית. "ירושלים של מעלה יש להם די והותר", כתב נחום לויך, ראש מחלקת התרבות שהיה אחראי על החינוך במחנות, ביומנו. "יש להוסיף להם ירושלים של מטה".

הניגוד הבולט ביותר בין המסרים החינוכיים של החינוך האחיד לבין הרקע הדתי של העולים היה ביחס לעולי תימן. הללו באו ממסורת אדוקה שלא ניכרו בה סימני חילון כלשהם. ה'סימנים', הפאות, עיטרו את ראשי הילדים, הנשים היו לבושות בצניעות, המקרא היה שגור על פי הגברים וההקפדה על שמירת המצוות הייתה חלק בלתי נפרד מן הזהות הקהילתית.

סיפורה של הכפייה החינוכית החילונית על ילדי העולים, ובייחוד התימנים – ובכללה המחאה המפורסמת על 'גזיזת הפאות' – הגיע מהר, יחסית, מן המחנות ומפעילי השטח אל הכנסת ואל הממשלה, וביקורת חריפה נשמעה מפני נציגי הסיעות הדתיות על מדיניות החינוך במחנות. "איני יכול לראות במה שנעשה במחנות אלה, אלא רצח תרבותי ודתי של שבטים בישראל", זעם ח"כ דוד צבי פנקס, אז יו"ר ועדת הכספים, והוא לא היה לבד. בינואר 1950 החליטה הממשלה על הקמת ועדת חקירה, וכעבור שלושה חודשים וחצי הציגה זו את מסקנותיה.

הוועדה קבעה כי הגורמים שעסקו בחינוך במחנות אכן הפעילו כפייה אנטי-דתית וגילו פטרנליזם והתעלמות ממסורותיהם של העולים. היא קבעה שמסירת החינוך של העולים בידי המחלקה לתרבות הייתה טעות קשה, תבעה מנחום לויך להתפטר, והעמידה תשתית לשינוי ביחסה של המדינה הצעירה לתרבות של העולים. למעשה, כפי שהדגיש צבי צמרת, ועדה זו יצאה בתוקף נגד הקונספציה שלפיה יש לעצב מקרב העולים את "היהודי החדש", והעמידה לראשונה אופוזיציה של ממש לרעיון "כור ההיתוך" בגרסאותיו הכוחניות. מסקנות הוועדה עוררו זעם רב בחוגי הפועלים, אבל בן-גוריון קיבל אותן והן עוגנו בהסדרים פוליטיים על עתיד החינוך. חשוב לציין שמדובר באמצע שנת 1950: כבר אז, מסתבר, לא יכלו המנגנונים של מפא"י לעשות ככל העולה על רוחם בקרב העולים, וכבר אז היו למדינה הצעירה מערכות פוליטיות ומשפטיות שיכלו להשיג איזון – ולו באיחור ובעקבות תלונות רבות.⁴

היעלמות ילדי תימן

אך בעוד הטענות על החינוך נשמעו וטופלו, עלו גם טענות אחרות – ביחס לילדים שנעלמו. כאשר ילדים חלו, הם הועברו במקרים רבים למרפאות במעברות או בבתי חולים סמוכים, ולמרבה הצער חלקם נפטרו. המרפאות נהגו גם להעביר ילדים שנוקקו לטיפול משמעותי יותר לבתי חולים ממשלתיים, על פי שיקול דעתם העצמאי. בחלק מהמקרים, ההורים נתבשרו רק באיחור על פטירת בנם או בתם, והללו אף נקברו בלי נוכחות ההורים.

לא קשה להסביר את הקבורה המהירה: מכשירי טלפון לא היו בנמצא, בוודאי לא במחנות העולים, ואפשר שגם הרופאים והאחיות לא ייחסו חשיבות מספקת לעירוב ההורים בטיפול הרפואי ובקבורה. חלק מהבעיות נבעו גם מעניין השמות: בתימן לא היה נהוג רישום ממשלתי של אזרחים ויילודים, ועל כן לא היו המשפחות מורגלות בכך, וילידים היו לעיתים קרובות שמות רבים;⁵ דבר זה הוביל לחלק מן הטעויות. הצוותים הרפואיים התקשו לעיתים לקשר בבירור בין הילד לבין הוריו.

לא תמיד קיבלו ההורים בלב שלם את הידיעה על מות התינוק או התינוקת, בעיקר כאשר לא הצביעו בפניהם על קבר או כאשר הילד נמסר למרפאה כשאינו חולה מאוד; אצל כמה מהם עלה חשד שהרשויות "העלימו" את הילד. אפשר שהחשד נבע גם מזיכרון "גזירת היתומים" בתימן, במסגרתה נהגו השלטונות המוסלמיים לקחת מידי היהודים פעוטות שהתייתמו ולגדל אותם כמוסלמים. כך או אחרת, השמועות על חששות חטיפה היו נוכחות בקרב התימנים כבר משנות החמישים – אך לא נעשה עמן דבר.

יש מי שטוען שהיעדר החקירה בשנים ההן נובע מכך שהיה לרשויות הרבה מאוד מה להסתיר; אך טיעון זה תמוה, בייחוד על רקע שתי עובדות אחרות: החקירה המהירה של סוגיית חינוך ילדי העולים באותם מחנות עצמם, חקירה שהטילה אשמה ישירה על יקירי הממסד דאז; והחקירה שנערכה בשאלת ילדי תימן הנעלמים בשלהי שנות השישים, מרחק זמן לא רב מהאירועים עצמם. סביר יותר להניח שהיעדר החקירה בשנים הראשונות נבע מכך שלא היה מדובר בטענה חזקה, אלא בעיקר בהטלת ספק מכרסם בהסברים של המרפאות; ספק שלא הצטבר לכלל דרישה ציבורית או מחאה של ממש.

הפרשה הגיעה לדין הציבורי בפעם הראשונה כ-15 שנה מאוחר יותר, בסביבות שנת 1966, וזאת בעקבות צווי גיוס רבים שהגיעו על שם הילדים שנמסרו בעבר כי מתו. הצווים – שהעידו ששמות הילדים לא נמחקו מרישומי המדינה – עוררו את הכאבים הישנים וגם העירו אצל חלק מההורים את החשד שמשוהו בסיפור שסופר להם אינו נכון. כתוצאה מכך הוקם "הוועד הציבורי למען ילדי תימן" והוא שכר חוקר מטעמו – קצין מודיעין ממוצא תימני ושמו עמי חובב. חובב ערך בדיקות שמהן עלה כי הילדים

אכן נפטרו, וכי אי-מחקיתם מרישומי הצבא נבע מטעויות; הוועד ששכר אותו סמך את ידיו על ממצאיו.

אך החקירה העצמאית של התימנים לא הייתה היחידה. ב-1967 הקימה הממשלה ועדה משלה לבדיקת הפרשה, ועדת בהלול-מינקובסקי. לאחר חקירה שעירבה עדים רבים ומסמכים מגורמים שונים – אף שחלק מהתיעוד כבר לא היה בנמצא – קבעה הוועדה ב-1968 כי רוב מוחלט של הילדים נפטרו. הוועדה בדקה 342 תלונות, וקבעה כי 316 מהילדים שתקיהם נבדקו נפטרו ורק גורלם של 22 לא ברור. הורי הילדים בחרו לקבל את הממצאים, ואף העניקו לחברי הוועדה תעודות הוקרה, באירוע עצוב שאמור היה לסמן את סגירת הפרשה.

עשרים שנה חלפו. כצפוי, לאור מסקנות הוועדות הקודמות, העניין נעלם מסדר היום הציבורי. אך באמצע שנות השמונים, מסיבות שנסה להסביר בהמשך, עלה העניין שוב לדיון ציבורי – והובע חוסר אמון במסקנות הוועדות הקודמות. וכך, בימי שלטון הליכוד, הוקמה ועדה בראשות השופט משה שלגי. היה זה בשנת 1988, בעת כהונתו של יצחק שמיר כראש הממשלה. הוועדה לא נועדה לבדוק רק את 22 המקרים שנותרו בלתי פתורים בסיבוב הראשון, אלא פתחה את הסוגיה כולה: היא בדקה 505 מקרים – מתוכם 301 מקרים "חדשים", כלומר כאלה שלא נחקרו בעבר. מתוך המקרים החדשים קבעה הוועדה פטירה ביחס ל-236 מקרים, וב-65 מקרים הוועדה לא מצאה מידע על גורל הילדים. ועדת שלגי עשתה דבר נוסף: היא עברה על כעשרת אלפים תיקי אימוץ מאותן שנים, ולא מצאה בהם מידע על ילדים הרלוונטיים לפרשה.

גם מסקנות ועדה זו לא סיפקו את הטוענים לגניבת ילדים. ממשלת רבין החליטה להקים הפעם ועדת חקירה ממלכתית: ועדת כהן-קדמי. חבריה מונו בידי נשיא בית המשפט העליון מאיר שמגר, והיא כללה את השופט יהודה כהן (שלאחר מכן הוחלף מטעמי בריאות בשופט העליון יעקב קדמי), השופטת דליה קובל והאלוף בדימוס דוד מימון, בן העדה התימנית. ועדת כהן-קדמי טיפלה ב-800 תלונות על היעלמות. מתוך 745 התלונות לוועדת החקירה הממלכתית הקשורות לתינוקות שנעלמו בארץ, הוועדה מצאה תיעוד של הפטירה ב-711 מקרים. ועדת כהן-קדמי מסכמת את כלל התלונות שהוגשו לכל הוועדות, העוסקות ב-1,033 ילדים: לגבי 972 מהם נמצאו ראיות שהם נפטרו, ו-56 נותרו עלומים. חשוב לציין כי בשום מקרה לא נתגלה שנפקה תעודת פטירה לילד שהיה חי.

כל הוועדות הממשלתיות כללו נציגים מכובדים בני עדות המזרח והעדה התימנית (שמינויים גם נועד למנוע לזות-שפתיים כאילו "אשכנזים חוקרים אשכנזים"), ושתי הוועדות האחרונות מונו בידי אנשי ימין מובהקים (ראש הממשלה שמיר ונשיא בית המשפט העליון מאיר שמגר, שהיה בין אנשי אצ"ל אשר הוגלו לקניה), כלומר

אנשים שלא היה להם אינטרס להגן על הממסד המפא"יניקי של שנות החמישים. הוועדות מצאו רישומים לגבי פטירה של רוב מוחלט מהילדים. הוועדות פעלו בצורה משפטית, והזהירות המשפטית המחייבת הייתה נר לרגליהן; במקרים שלא נמצאו ראיות מובהקות לפטירה של הילד, הוועדה הותירה את העניין פתוח, וזה המצב לגבי כמה עשרות ילדים. למעשה, כל הוועדות חוזרות על אותם ממצאים, פחות או יותר – וזאת אף כי היקפי התלונות רק גדלים מוועדה לוועדה. חומר הראיות בסוגיה מכיל מאות אלפי עמודים, רובם הגדול עמודי חקירה של שלוש ועדות החקירה בנושא, שעלו לאחרונה כולם לרשת האינטרנט. כל ההוכחות התקפות מבחינה משפטית מוכיחות אך ורק פטירה וקבורה של ילדים, או אימוץ שנעשה כחוק; ומאידך גיסא, מעולם לא הוכח אף במקרה אחד (!) שהייתה חטיפה של ילד. עוד ניכנס לפרטים להלן.⁶

היסטוריה חלופית

אך בניגוד לעבודה השיטתית של הוועדות, הסיפור המסופר בעיתונים וברשתות החברתיות הוא אחר לגמרי: כאן מדובר שוב ושוב על "שיטה", על "חטיפה", על גניבה של ילדים בידי ממסד קהה לב. מדוע? כיצד ייתכן שטענות, שנבדקו שוב ושוב, בידי ועדות בהרכבים שונים ובתקופות שונות, ונמצאו בלתי מבוססות פעם אחר פעם – ממשיכות להיתפס כנכונות ולתסוס בשיח הציבורי? ואולי כדאי לשאול יותר מכך: האם המאמינים בתיאוריית החטיפה הממוסדת יהיו מוכנים לקבל את מסקנותיה של ועדה כלשהי, אם זו תקבע – שוב – שלא היה דבר זולת גורל טראגי במקרה ה'טוב' ורשלנות במקרה הרע? או שמא כל מסקנה של כל ועדה, שלא תאמץ את תיאוריית החטיפה והגניבה, תתויג בהכרח כ"טיוח של הממסד"?

לפני שאנסה לענות על השאלה ולהבהיר מדוע הפרשה מסרבת לדעוך, אני מבקש להציג כאן בקצרה את הטענות שנישאו בפיהם של מי שמאמינים בחטיפת ילדי תימן או גנתם. הנוסחה החמורה של תיאוריית החטיפה גורסת שגורמים במערכות הממשלה או הסוכנות היו שותפים בחטיפה מתוכננת וממוסדת של ילדים מקרב העולים לטובת אימוץ בידי זוגות אשכנזים בארץ ובארה"ב – או אפילו, בגרסה קודמת ואפלה יותר, לשם ניסויים רפואיים. טענות מהסוג האחרון נשמעו מפי עוזי משולם, שהתביעה שלו להקמת ועדת חקירה ממלכתית זעזעה את הארץ באירוע התבצרות מתוקשר בביתו ביהוד, באביב 1994 (להלן – "אירועי יהוד"), והן נישאות גם כיום – בין השאר בפי בנו עמי ובפי ד"ר רפי שובלי.⁷ שותפו של משולם, ד"ר נתן שיפריס, מייצג כיום את הטענה בדבר חטיפה מתוכננת, ממוסמכת וממוסדת. במכתבים ששלח בזמן אירועי יהוד לבכירים במדינה טען שיפריס כי במרתפים מבוצרים שמורים רשימות מפורטות של אלפי ילדים חטופים, עם פרטי הוריהם האמיתיים וההורים ש"קנו אותם בסכומי עתק".⁸ אגב: במכתבו זה, משנת 1994, טען שיפריס כי "בתקופה

האחרונה מתגלים רבים מהילדים (כיום בני 40–45) בחו"ל, בעיקר בארצות הברית, וכי מדובר במאות (!) מקרים, שמסיבות שונות "עדיין חוששים להיחשף".

הגרסה הרכה יותר של הטענות בדבר חטיפת ילדי תימן אומרת כי אכן היו מקרים של אימוצים בלתי חוקיים, אבל לא כחלק מתוכנית ממסדית אלא כתופעה שנוהלה על ידי גורמים פרטיים בחסות העלמת עין ואדישות ממסדית ומתוך אווירה תרבותית שראתה באימוצים אלה את טובת הילד שהגיע ממשפחה נחשלת.

שתי הגרסאות עומדות לכאורה בסתירה לממצאים של הוועדות כולן; אך תומכיהן סבורים שהעובדה שעד היום לא אומת ולו מקרה אחד שכזה באחת הוועדות אינה מעידה אלא על עוצמתם המוחלטת של הכוחות המגנים על הסודות האפלים מפני דליפה. זהו טיעון שקשה להגן עליו מפני ביקורת השכל הישר: מנגנונים גדולים אינם יכולים להסתיר ראיות באופן מוחלט ולאורך זמן. הדבר נכון עוד יותר בחברה הישראלית, הצנועה בממדיה, שבה לעולם לא קיים פער אינסופי בין האזרח הקטן לממסדים הגדולים. ואכן, בשנים האחרונות נחשפו בכמה מקומות בעולם פרשיות של העברת ילדים לאימוץ בלי ידיעת הוריהם, לעיתים בצורה מאורגנת ומתוכננת. כך אירע באי הצרפתי ראוניון, בספרד של פרנקו, באוסטרליה ("הדורות הגנובים") או בהעברת ילדים ככוח עבודה לאיכרים בשווייץ. שלא במפתיע, בכל המקרים הללו, גם אם היו בשלב מסוים חומות של הכחשה, הרי כאשר הועלו החשדות הקונקרטיים והחלו החקירות, נמצאו התיעודים המרשיעים על ידי הוועדות הממלכתיות והרשמיות ביותר.

למעשה, בעיני הדוגלים בתיאוריית החטיפה אין משמעות לוועדות החקירה. אלו, כך הם סבורים, לא נועדו אלא להשלים את מנגנון ההסתרה ולטייח מקרי חטיפות. אלו הן ועדות "של הממסד", המשתפות פעולה עם הסתרת פשעי העבר. מסתבר שמלבד אימוץ מלא של ההאשמות, אין לחברה הישראלית ולמוסדותיה כל דרך להוכיח את חפותה בפרשה העגומה; כל הוכחת חפות כזו, גם אם תעוגן בחקירות ובפרוטוקולים, תיפתס כהתכחשות לאמת ידועה-מראש.

הנה כי כן, פרשת ילדי תימן היא דוגמה מובהקת ל"היסטוריה אלטרנטיבית" או "תיאוריית קונספירציה", המבקשת לערער על השיח המקובל – במקרה הזה, השיח הציוני המקובל, זה הרואה במדינת ישראל את המיישמת ההרואית של מפעל קיבוץ הגלויות ותחיית העם היהודי. כפי שנראה בפרק הבא, גורמים העוינים את הנרטיב הישראלי-ציוני המקובל, הנראה בעיניהם אשכנזי מדי, חילוני מדי או קולוניאליסטי מדי, הפכו את פרשת ילדי תימן להיסטוריה האלטרנטיבית האולטימטיבית – זו החושפת את פרצופה האמיתי, הזדוני, של המדינה הציונית או של הממסד של בן-גוריון. מרתפים אפלים, סודות כמוסים, הפעלת סוכני מוסד ושב"כ להשתקה – כל אלה מצטרפים כמעט בהכרח לתפיסות ההיסטוריה האלטרנטיבית ומככבות ברוב

הנרטיבים של הגרעין הקשה של מאמיני תיאוריית החטיפה.⁹

ברוח הזמן, עת שחיטת הפרות הקדושות של העבר היא ספורט לאומי, זוכות הטענות של מכחישי הנרטיב הציוני הרגיל בעדנה: רבים מאוד מקרב הציבור הרחב, הרחוק מאוד מתפיסות קונספירטיביות, נוטים להאמין שילדי תימן נחטפו בדרך זו או אחרת. תוכניות טלוויזיה החושפות "גילויים מזעזעים", וההתנערות המאוחרת מחזון כור ההיתוך הבן-גוריוני, הופכות את התיאוריה לאטרקטיבית עוד יותר.

אטרקטיבית? אולי; אבל בהחלט לא נכונה.

לאור שלל העדויות שמתפרסמות ברשת חשוב לחזור על הדברים בצורה ברורה: מעולם לא הוכח, אף לא במקרה אחד (!) שהייתה חטיפה של ילד. למרות הטענות על חטיפה של מאות ילדים, הנה כבר חלפו יותר מחמישים שנה, ועד כה מעולם לא קם אדם, בארץ או בחו"ל, ואמר – בצורה שיכולה להתאמת על ידי חקירה כלשהי – "אני ילד תימני שגדל במשפחה אשכנזית ולהורי נמסר רשמית שאני מת". על היעדרם של ילדים כאלה מעידות לא רק מסקנות שלוש הוועדות שבדקו את הנושא, אלא גם המציאות לאחר שחומר הראיות העצום פורסם ברבים ועלה לרשת. למרות הכול, לא נמצאה ראית הזיהו. כל ההוכחות התקפות מבחינה משפטית מצביעות על פטירה וקבורה של ילדים או על אימוץ שנעשה כחוק. איפה הם כל אותם מאות או – כטענת המרחיבים – אלפי ילדים? אלו שהוכרו כמתים ובעצם הינם חיים?¹⁰

הסיפורים המסתובבים בכתבות עיתונאיות ובסרטונים ברשת יוצרים רושם שיש, כביכול, הרבה מקרים כאלה. זו הסיבה, ככל הנראה, שגם אנשי ציבור נכשלו בהערכה שגויה לגבי הפרשה. חברת הכנסת נורית קורן השמיעה טענות מרחיקות לכת על אודות חטיפת הילדים ואף מונתה בכנסת האחרונה ליו"ר הוועדה ל"פרשת היעלמות ילדי תימן, מזרח והבלקן". והנה, גם קורן הודתה באחת משיבות הוועדה כי "אנחנו צריכים למצוא את המקרה האחד, אחד, שיש קבר שכתבו, ויש לו תעודות פטירה, ובן האדם חי... אני עוד לא מצאתי דבר כזה".¹¹ אף השר צחי הנגבי, בראיון לעיתונאית רינה מצליח ביולי 2016, הצהיר כי "הייתה גזלה של מאות רבות של ילדים במזיד"¹²; אך לאחר שמונה בידי הממשלה לטפל בחשיפת מסמכי ועדות החקירה בעניין ילדי תימן הודה במעמד החשיפה כי "אין במסמכים אקדה מעשן".¹³

כל שנותר מטענות החטיפה הן עדויות בעל פה, המעוררות הזדהות רגשית רבה, בעיקר כשהן מובאות מצולמות וניכר בהן הכאב האנושי של הדוברים. לא במקרה הכרעות שיפוטיות אינן נעשות (עדיין) במדינת ישראל על פי תוכניות טלוויזיה או תחקירים עיתונאיים. הזיכרון האנושי הוא "נוזל" מטבעו. לאחר עשרות שנים אנשים נוטים לבלבל בין מה שראו עיניהם לבין מה שסיפרו להם, וזו אחת הסיבות לקיומה של עילת התיישנות בכל מערכות המשפט המודרנית: המחוקקים והשופטים יודעים כי עדויות וזיכרונות הצצים אחרי עשרות שנים אינם מקור מהימן. במקרה דנן, כפי

שנראה להלן, ההקשר בעייתי שבעתיים, לאור קיומם של גורמים שפעלו כדי לשכנע את המשפחות שיקיריהן בחיים, וכי אם רק יתגייסו למאבק נחרץ נגד "הממסד המרושע" ימצאו אותם.

שואה בארץ הקודש

וכאן, כמובן, הבן שואל: מהיכן – אם לא מהמציאות הכואבת – צמחה תיאוריית החטיפה? מי עומד מאחורי ההיסטוריה האלטרנטיבית הזו, ומי גורם לה להמשיך לתסוס במשך חמישה עשורים?

זכור, השיח והבירור על אודות ילדי תימן ידעו שלושה גלים: הגל הראשון באמצע שנות השישים; הגל השני, באמצע שנות השמונים, שהוביל להקמת ועדות שלגי וכהן-קדמי; והגל הנוכחי. הגל הראשון נולד, כאמור, בעקבות צווי הגיוס של הילדים המתים, שעוררו בזיכרון את התשובות הלא מספקות שקיבלו הורים במחנות העולים. חרושת השמועות הביאה ליצירת ועד הבדיקה הראשון ולהקמת ועדת בהלול-מינקובסקי. אולם הפרופיל הציבורי הגבוה של הפרשה, ובעיקר תיאוריית החטיפה הממוסדת, מקורה בכתבה בעיתונו רודף-הסנסציות של אורי אבנרי, 'העולם הזה', בינואר 1968. תחת הכותרת "ילדי תימן נמכרו לאמריקה", וגם "ילד ב-5,000 דולר", עירבו אבנרי ושלוש כהן שמועות ורסיסי מידע לכלל כתבה בעלת האשמה חריפה וקלה-לקליטה, כיאה לצהובון. הוועדה, אגב, הזמינה את העיתונאים הנכבדים למסור לה את ה"מידע" שברשותם – וזה התגלה כחסר כל ערך או ביסוס.

אבל הנזק כבר נעשה – ואולי רובו כאב לב להורים התימנים. כמי שלא הורגלו בקריאת עיתונות בכלל, ולא ידעו מה זה 'צהובון', ההאשמות שעלו בכתבה נתפסו בעיניהם כאמת; יש שהורים אף שלחו לוועדה גזיר עיתון כהוכחה לטענתם. נראה שגם רבים מהם לא הכירו את המושג המודרני של 'אימוץ' ואת המגבלות החלות עליו (מעורבות שופט, עובדת סוציאלית, רישום ברשויות וכו'), והתקשו לקבל את העובדה כי מדינה מודרנית אינה יכולה להעביר מאות ילדים להורים אחרים מבלי ליצור "שובל בירוקרטי" שניתן יהיה להתחקות אחריו.

כך או אחרת, הבירורים שנעשו בסוף שנות השישים סתמו את הגולל על הפרשה. מה או מי העיר את העניין בשנות השמונים?

התשובה לשאלה מוליכה אותנו, ככל הנראה, דווקא לברוקלין – ולמעוז החרדים האנטי-ציונים ברובע זה של ניו-יורק. כאן ראה אור ב-1980, תחת הכותרת המחרידה Genocide in the Holy Land ("רצח-עם בארץ הקודש"), ספר הארוג מתרגומי מאמריו של משה שנפלד (1907–1975), עיתונאי חרדי בולט שפעל בישראל, ונכלל בו פרק רחב על חטיפת ילדי תימן.

אך לפני שנעסוק בספר הזה, כדאי להקדים כמה דברים על שנפלד ועל ספרו

המפורסם ביותר, שהפך להיט בעולם החרדי: "שרופי הכבשנים מאשימים". זהו חיבור שנועד לספר את סיפור שואת יהודי אירופה מזווית חרדית, תוך האשמת הציונות בהתחוללות השואה.

כחלק מעבודתו העיתונאית וההסברתית, שנפלד עסק גם בהיסטוריוגרפיה המשרתת את העמדה החרדית. אך הוא היה רחוק מלהיות היסטוריון, וערכים כמו דיוק היסטורי ומתינות לא הנחו מעולם את כתיבתו. גם ביחס לשואה כתיבתו של שנפלד הייתה סוג של "היסטוריה אלטרנטיבית", שאינה יכולה ואינה מתבקשת לעמוד במבחן הביקורת האובייקטיבית. את הסיפור הוא טווה על בסיס אוסף של עובדות, שמועות, הנחות והתבטאויות, שלא פעם הוצאו מההקשר ועוותו באורח קיצוני. למשל, אמירות של נציג ציוני זוטר (שנאמרו לפני ביצוע "הפתרון הסופי") כי בזכות ההקרבה של העם היהודי במלחמה הוא ידרוש לעצמו הקמת מדינה, מתורגמות אצלו לטענה כי "הציונים היו מעוניינים בשואה"; וציטוט המיוחס לווייצמן, כי הצטרפותה של ברית המועצות למעגל הלחימה בגרמניה תבטיח את הניצחון על היטלר, מוצג כהעדפת הניצחון של בעלות הברית על הצלת יהודי ברית המועצות.

ב'שרופי הכבשנים מאשימים' שנפלד נוהג לקפוץ מנקודה לנקודה, מציטוט מכתב של נציג ציוני להאשמות כלפי הקתולים ולציטוט מדברי רב מהמאה הי"ט המאשים את ה"חופשים" בכל תחלואי העולם. זוהי כתיבה מגויסת שאינה מתיימרת אלא להוכיח, ולו באמצעות פלפולים מופרכים, את הנחות המוצא האידיאולוגיות של הכותב. 'שרופי הכבשנים מאשימים' מתבסס, בין השאר, על דברים שכתבו חיים לזר (איש בית"ר שהשמיץ את אבא קובנר), הסופר יחיאל דינור (ק' צטניק) והרב מיכאל דב וייסמנדל, מחבר הספר 'מן המצר' – אחד החיבורים החרדיים החשובים על השואה. ספרו של וייסמנדל, שעסק בעצמו גם במבצעי הצלה, ראוי לדיון נפרד; הוא פורסם כשלוש שנים אחרי פטירתו, בלי לציין מה נכתב על ידיו ומה השלימו המוציאים לאור. כך או אחרת, הוא נכתב כזיכרונות בשלהי חייו של האיש, שהיה שבור מאובדן עמו וכל בני משפחתו, תוך ציטוט מן הזיכרון של מכתבים ותעודות שלא היו לפניו.¹⁴ אפשר שההיבטים הבעייתיים האלה בספר שימשו ליצירת המיתוס של נטורי קרתא בדבר אחריות הציונים לשואה.

שנפלד מספר את הסיפור שגולל וייסמנדל, עם הדגשה גוברת והולכת של המיתוס האנטי-ציוני הטמון בו – ותוך צמצומו לקונטרס קל לקריאה, בן כ-45 עמודים. 'שרופי הכבשנים מאשימים', שכותרת המשנה שלו היא "תעודות מסמכים ועדויות על פושעי שואה יהודים", הוא כתב פלסטר אנטי-ציוני שזכה להשפעה מתמשכת על השוליים הקנאיים של הציבור החרדי.¹⁵ קשה להתווכח עם הפופולריות: 'שרופי הכבשנים מאשימים' ראה אור לראשונה בשנת חייו האחרונה של שנפלד, 1975, וכבר באותה שנה זכה לשתי מהדורות – שאחריהן באו נוספות.¹⁶ אין זה מקרה שנרטיב לפיו "הציונים אשמים בשואה" התקבל בהתלהבות רבה כל כך בחוגים חרדיים,

שביקשו להגן על ההתנגדות של מנהיגיהם לעלייה ארצה בטרם שואה.

עוד לפני כן, ב-1971, הוציא שנפלד קונטרס שכותרתו 'ילדי טהרן מאשימים', וכותרת המשנה "עובדות ומסמכים אודות גזל הנשמות הנעשה ע"י הסוכנות היהודית בארץ ישראל בסיוע 'המזרחי'".

כל זה הינו רקע חיוני לספר "שלנו", חיבור עב כרס שראה אור כאמור בברוקלין שבניו-יורק על ידי "נטורי קרתא של אמריקה", תחת הכותרת Genocide in the Holy Land.¹⁷ הספר מייצר נרטיב שלם של התעללות הממסד הציוני בילדים יהודים דתיים, והוא עשוי שלושה חלקים. החלק הראשון עוסק במה שמכונה שם "הג'נוסייד הרוחני" של ילדי טהרן – כלומר מעללי הציונים במאבק על נפשותיהם של ילדים יהודים מפולין שהוברחו מהמלחמה דרך בריה"מ ואיראן, ושביישוב ניטש ויכוח על חינוכם הדתי. החלק השני עוסק ביהודי תימן – והוא כולל הן את תיאור החיים הדתיים בתימן, כאידיאל טהור ואוטנטי, הן את פרשת החינוך והכפייה החילונית במחנות העולים, הן פרק רחב על היעלמותם של ילדים בידי הממסד הציוני. החלק השלישי של החיבור עוסק בעוד מקרים של כפייה חילונית בישראל – בין השאר ביחס לעולים ממרוקו ומעיראק.

העירוב בין הטענות העיקריות, על התנכלות לחינוך דתי ולשמירת מצוות, לבין הטענות על חטיפה ממשית של ילדים – אינו מקרי. הספר נפתח בצייטוט מדברי חז"ל כי "המחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו" – ורוח זו שורה על כל הספר, כולל הפרקים על יהודי-המזרח. ה"ג'נוסייד" שבכותרת הספר, שתרגומו הפשוט הוא רצח-עם, מכון למעשה בראש ובראשונה לשמד רוחני. בשל כך, הספר מגולל את עלילת חטיפת ילדי תימן כשהיא כרוכה ללא אבחנה עם סיפורי "ג'נוסייד רוחני" של החינוך "הכפרי" שניתן לעולים בישראל.

ואכן, בנרטיב החרדי האנטי-ציוני פרשת ילדי תימן החטופים הייתה כרוכה בתשתיתה – בוודאי בעת העלאתה מחדש בשנות השמונים – בפרשה האחרת, זו של החינוך במחנות העולים. גזלת הילדים הממשית נתערבה במה שהחרדים ראו כ"גזלת ילדים רוחנית". ראינות שנתן ח"כ מנחם פרוש ז"ל בעניין, המצוטטים כיום בהרחבה בידי ארגונים התומכים בתזת חטיפת ילדי תימן, הם ביטוי לערוב הזה: בנאום במליאת הכנסת בנובמבר 1985, במסגרת הצעה לסדר היום להקמת ועדת חקירה על היעלמם של ילדי תימן, אמר פרוש כי "השתוללה אז רוח רעה כזאת, השתוללו אז חוטפים שחטפו ילדים, השתוללו אז אלה אשר פעלו במחנות העולים וגזזו פאות והעבירו על הדת לא מאות אלא אלפים... הנושא הזה של חטיפת ילדי תימן הוא רק חוליה אחת מאותן חוליות עגומות של תוכניות הפשע של העברה על הדת".¹⁸ גם ועדת כהן-קדמי עמדה על הבלבול שיצר פרוש, שדיבר על חלוקת ילדים להתחנכות בקרב זרמי החינוך השונים והתעקש לקשור זאת לעניין טענות על חטיפת עוללים.¹⁹

הטענות על גזלת הילדים התימנים כרוכות גם במטא-נרטיב כללי יותר, הרואה את החילון כתוצאה של כפייה חילונית ציונית מצד בעלי הכוח כלפי חסרי הישע. ראיית החרדים כחסרי הישע, והציונים כמבקשי רעתם, מתחברת היטב לאותו נרטיב חרדי על השואה, זה שפתחנו בו את דברינו על שנפלד.

התיאוריה עולה ארצה

הטענות של שנפלד לא נותרו במרחב האמריקני של החוגים החרדיים; הן "עשו עלייה" יחד עם הרב מאיר כהנא, שמשנתו הימנית הקיצונית הכילה גם רכיב של קנאות דתית וביקורת חריפה וארסית על הממסד הציוני. כהנא גדל בברוקלין, ואף שהיה בן למשפחה ציונית-רוויזיוניסטית יכול היה לגלות הערכה לרעיונות שבאו מחוגי סטמר: כמותו, גם הם בזו להשתלבות היהודית הנינוחה באמריקה.²⁰

וכך, באמצע שנות השמונים הוציאה תנועת כך של הרב כהנא חוברת ושמה "את אחי אנוכי מבקש – האמת על שואת יהודי תימן".²¹ שואה, לא פחות. ג'נוסייד. איננו יודעים בוודאות מה הביא את התנועה הצעירה לעסוק בנושא, אבל את המקור לאותה "אמת", לאותן טענות, אנו מוצאים במפורש בגוף החוברת. היא מכילה ציטוטים מספרו של שנפלד ומפנה אליו.

מעט קודם לכן, ב-1986, פרסם כהנא את "הספר השחור: מה שעוללו אנשי השמאל לעדות המזרח", ובו, למעשה, גרסה עברית מקוצרת ל"ג'נוסייד בארץ הקודש", עם החילופים המתבקשים: כאן האשמים אינם ה'חילונים' אלא 'השמאל'. אפשר שגם הרעיונות של הכותרת שמורה לשנפלד: במבוא לספרו 'ילדי טהרן מאשימים' הוא כותב כי ראוי היה לקרוא לספר "הספר השחור". כהנא גם דורש להקים ועדת חקירה ממלכתית, ובנאום בכנסת על הצעת אי-האמון שכרוכה בדרישתו זו, הוא כמו מסכם את הטענות בספרו של שנפלד. אף הוא מערב בין המאבק על החינוך לבין טענות על חטיפת עוללים: "הם נשלחו למוסדות אנטי-דתיים, לקיבוצים של השומר הצעיר המרקסיסטיים, שם חוסלה במהרה הנפש היהודית בת אלפיים שנה. הפרשה העצובה מכול הייתה השמדתם הרוחנית של אלפי ילדי תימן... הם רוכזו במעברות, שם היו נתונים פיסית לשליטתם של פקידים שמאלנים – מפא"י, מפ"ם. במעברות היו חיי העולים נתונים לביקורת קפדנית מצד פקידים אלה... רצח, רצח. שואה... עלינו להבטיח מיד לתקן את הפשע השני של השמאלנים: חטיפת ילדי תימן, גנבתם".²²

ב-1988 נפסלה תנועת כך מלרוץ לכנסת, וב-1990 נרצח הרב מאיר כהנא. כזכור, ועדת שלגי מונתה ב-1988, אך עבודתה התעכבה והסתבכה. עוד לפני שפרסמה את מסקנותיה החל עוזי משולם לפעול ציבורית למען חקירת היעלמות ילדי תימן. משולם, שטענותיו עברו שינוי והקצנה לאורך השנים, לא היסס להשתמש בביטויים חריפים מאוד, הלקוחים ישירות מהרפרטואר של סטמר, ביחס למדינת ישראל

ומוסדותיה – בכינויים הנעים מעמלק ועד היטלר.²³ גם אצלו הטענות על החטיפה היו מלוות בטענות על הכפייה החילונית. את הקו של כהנא, שטבע ככל הנראה את הביטוי "שואת יהודי תימן", המשיך משולם כאשר פרסם כרוזת עם הכותרת "שואה בארץ הקודש".

סביב משולם התאספה קבוצת פעילים וחסידים שנקראה בהמשך 'משכן אוהלים'. על קבוצה זו נכתב רבות, ולא נרחיב בעניינה כאן; רק נציין שוב את הזיקה לשיח החרדי-רדיקלי, שעמד עליה פרופ' מוטי ענברי. במאמר מנומק, ארוך ומרתק הראה ענברי עד כמה היסודות האידיאולוגיים של כת 'משכן אוהלים' שאובים מקבוצות חרדיות רדיקליות, במיוחד נטורי-קרתא וחסידות סטמר, הרואות את הציונים בתור "ערב-רב" השונאים את היהודים ה"אמיתיים".²⁴ בסרטוני וידיאו שונים הזמינים לצפייה באינטרנט ניתן לראות את עוזי משולם מנופף באקדח ומרעיף חרפות וגידופים על אלה שהוא מכנה "ערב-רב, שהם יותר מהנאצים... אל תטעו, לא כולם כאן יהודים, יש כאן כאלה שהיטלר הוא צדיק לידם, אלה לא יהודים, אלה הנאצים".²⁵ בקטע אחר מטיחים אנשיו באישה שהיא "לא יהודייה, גויה, כלבה". ההנגדה בין "יהודים אמיתיים" לרודפיהם, הלוא הם הגויים והחילונים-הכופרים, היא יסוד מוסד בהיסטוריוגרפיה החרדית על השואה ועל הציונות, שעליה עמדנו לעיל, וגם ברטוריקה של כהנא.

לכל זה יש קשר, כמובן, להתרחשויות שהיו ביהוד סביב ההתבצרות של אנשי משולם. כפי שמראה ענברי, האידיאולוגיה של קבוצת משולם כללה את הרכיבים הקלאסיים של כת מילנריסטית – כלומר כזו החווה את המציאות ה"רגילה" כביטוי של שקר גדול, כמציאות העומדת ערב שינוי דרמטי, מטלטל ומטהר. כמו כתות אחרות כאלו, גם אנשי משולם האמינו שמנהיגם ניחן בכוחות על-טבעיים, היו נכונים להקרבה מלאה למענו ולמען רעיונותיו, והיו משוכנעים שהיענות לדרישותיו בקשר לחשיפת פרשת ילדי תימן תהיה תחילתו של העידן המשיחי.

האידיאולוגיה הקנאית, מורשת החרדיות הרדיקלית וחוגי כהנא, לצד הכריזמה המוזהר של משולם, היוו מתכון מושלם להידרדרות לעימות אלים עם המדינה, עימות שההכנות אליו נראו אצל אנשי הכת עוד לפני המצור ביהוד. כפי שהזכרנו לעיל, אחד מבכירי הכת, נתן שיפריס, שלח מכתבים לדמויות בכירות במדינה כמה חודשים לפני שהחל המצור המשטרתי על חצרו של משולם וחסידיו ביהוד. הוא הצהיר כי ידוע לו שהממשלה מחזיקה רשימות מפורטות של אלפי ילדים חטופים, עם פרטי הוריהם האמיתיים, ואף קבע כי משיחות עם המשפחות שקולן אינו נשמע הוא משוכנע ש"אין מנוס מעימות פיזי, וללא קווים אדומים, ובקרב". הגות ורעיונות משל כת דתית אלימה זו, המכוננת "תרבות שכנגד" לזו ההגמונית, מצאו לאחר מכן הדים אצל אנשים שכלל לא היו שותפים לתפיסות הקבליות והמשיחיות של עוזי משולם, בהם אנשי שמאל.

איומי ההתאבדות של אנשי הקבוצה, במהלך המצור המשטרתי עליהם, הזכירו לכולם (כולל לגיבורי הפרשה עצמם, כפי שמציין ענברי במאמרו) את פרשת דיוויד כורש שאירעה בארה"ב כשנתיים קודם לכן. בפרשה זו התבצרה כת של מאמינים מפני מצור משטרתי, ובסופו נהרגו כמעט כולם. אחד המושפעים מהפרשה ומסיומה הטראגי היה צעיר ושמו טימותי מקוויי. הלה טיפח עוינות הולכת וגוברת לממשל האמריקני, והחל להאמין ש"הממסד" רוקם קונספירציות מרושעות. מקוויי טרח לבקר באתרים שונים הקשורים לקונספירציות אמריקניות אנטי ממסדיות, כולל Area 51 במדינת נבדה, שבו אירעו כביכול "פעילות חייזרית שהממשלה הסתירה" או ניסויים נפשעים בבני אדם. ביום השנה השני לסיום המצור על הכת ביצע מקוויי באוקלהומה-סיטי את פיגוע הטרור החמור ביותר בארה"ב עד אותה עת.

האבולוציה של העדויות

הדיבורים הרבים על "חטיפה" ממסדית עיצבו גם, מבלי דעת, את התודעה של בני המשפחות עצמם, כפי שניכר ממה שמכונה ה"אבולוציה של העדויות". עדויות ההורים הטיפוסיות כפי שנשמעו בשנים הראשונות של הפרשה, ובפני ועדת בהלול-מינגובסקי, כללו סיפור על ילד שחלה והובהל בידי משפחתו לבית החולים או למרפאה, ובהמשך נתקבלה הודעה על פטירתו. בחלוף השנים, ובמיוחד כאשר הסיפור מסופר מכלי שני, הולכות ומתרבות, מעשה פלאים, עדויות המספרות על אנשי מערכת הבריאות שלקחו ילדים בכוח, נגד רצון ההורים, ולפעמים אף תוך הפעלת אלימות כלפי ההורים. ילד שהיה חולה בעדויות הראשונות הופך עם השנים להיות ילד בריא שנחטף. גם פרטים אחרים משתנים כך שיתמכו בתיאוריית החטיפה – בניגוד לעדויות המוקדמות.

הנה, למשל, המקרה של משה חסין, ילד רך בשנים שנעלם ממעברה בפרדס-חנה בשנת 1951. חיפושים נרחבים שנערכו אחריו לא העלו דבר, אך גופת ילד בלתי ניתנת לזיהוי נמצאה והובאה לקבורה זמן קצר לאחר מכן. בשנים שלאחר מכן, אמו של הילד כתבה מכתבים רבים לקציני משטרה, לשר המשטרה בכור שלום שטרית ואף לראש הממשלה בדרישה לדעת מה עלה בגורל בנה. בכל המכתבים הללו אין כל טענה לחטיפה, ובאחד מהם האם אף מאשימה את אמה החורגת באחריות לפשע. האם לא פנתה לשתי הוועדות הממלכתיות הראשונות לעניין היעלמות הילדים, ומאמצי החיפושים הנרחבים אחר הילד משה התמקדו בחיפושים בפרדסים ובכורות, ולא בקרב ילדים שאומצו.

אך לוועדת כהן-קדמי, בשנות התשעים, וכן לשיבת הוועדה בראשות חברת הכנסת קורן ב-2017, הגיעה אחותו של משה, גב' אפרת יהושע, שנולדה לאחר ההיעלמות – ושם הסיפור עבר טרנספורמציה. האחיות סיפרה כי הילד נחטף מחצר הבית, וכי אנשים בסביבה ראו מכונית אמריקאית שחורה וגדולה המתרחקת מהמקום. הרי לנו

עדות מאוחרת, המגיעה מפי השמועה ומפי אנשים שכלל לא היו במקום אלא רק "שמעו סיפור שעבר במשפחה"; העדות כוללת פרטים שמעולם לא הופיעו בדבריהם של עדי ראייה שדיווחו בזמן אמת – והיא משקפת במידה רבה את סיפורי האימה על חטיפה ממוסדת.

המקרה השני שבו ניתן לראות בבירור אבולוציה של עדויות הוא מקרה מותו של ילד ושמו שלמה יצהרי-חתוכה, שנפטר בשנת 1952 בהיותו בן שש כתוצאה מצפדת, טטנוס – על פי רישומי הפטירה והקבורה של בית החולים וחברה קדישא. בעדותו של אחיו באתר עמותת עמר"ם, וכן בכתבה באתר "מחלקה ראשונה", מופיע סיפור על שלושה אנשים שהופיעו בבית ולאחר מכן לקחו את הילד מן הבית, מבלי שהוזמנו וללא רשות. האח מנחם יצהרי-חתוכה חזר על הסיפור בראיון וידיאו שיועד לתוכנית 'פגוש את העיתונות'. אלא שסיפור החטיפה אינו מופיע כלל ועיקר בעדויות הקודמות שמסרו בני המשפחה לוועדות, ואף לא בכתבות העיתונות על אודותיהם שהופיעו ב-1994.

דוגמה אחרונה שנביא לעדות המשתנה עם השנים היא העדות בעניין הילד אברהם בן סעיד חדד, תיק 321/96 במסמכי ועדת כהן-קדמי. בוועדה העידה אחותו של הילד, גב' מזל דמארי, שהייתה אז כבת 12. היא הדגישה בפני הוועדה: "אני זוכרת טוב מאוד". דמארי סיפרה כי הופיעה באוהל אחות רפואית, ודרשה לקחת את הילד לבדיקות – אף שהאם אמרה כי הילד היה בריא לחלוטין. לאחר מכן, לפי עדותה של דמארי, "ההיא לקחה אותו בכוח". לעומת זאת, בעדות שמסר האב כמשטרה בתאריך 3.2.1967 (במסגרת פעילות ועדת בהלול-מינקובסקי) האב הצהיר שהילד חלה ואז אמו הביאה אותו בעצמה לאחות שבבית התינוקות. גם האם העידה בפני הוועדה כי "הילד הרגיש לא טוב לכן ניגשתי למרפאה". הבדיקה המשטרתית העלתה כי הילד נפטר ונקבר, בהסתמך על תעודות פטירה ורישומי קבורה מקוריים ואף תיק רפואי ופירוט סיבת המוות (תצלומים שלהם מופיעים בתיק, נ-294), וגם מסרה להורים את מקום הקבר.

חשוב להדגיש כאן: אינני טוען בשום אופן שבני המשפחה משקרים במודע או במזיד, חלילה. אלא שדרכו של הזיכרון להיות מתעתע, ואף להיות מושפע מסיפורים ומרעיונות המסתובבים בעולם.

ההשפעה על החברה הישראלית

למרות החוברות של כהנא וההתבצרות של משולם, הטענות החרדיות על החילון של העולים לא זכו להד רב בשיח הישראלי המרכזי. הן נותרו נחלתן של החברה החרדית מחד גיסא, וקבוצות ימין רדיקלי הששות לאמץ עמדות מנוכרות לנרטיב הציוני המרכזי מאידך גיסא.

לעומת זאת, הטענות על החטיפות כביכול חרגו מן החוגים הללו והפכו לסוגיה המעוררת עניין רב בציבור הכללי – וגם, כפי שראינו כרגע, לגורם משמעותי בעיצוב הזיכרון ובהתנהלות החקירות. לאחר שנחתו בשלום בלב השיח הישראלי, הם זוכים כעת לחיבוק עז בעיקר מהאגף השמאלי הרדיקלי – הרואה בפרשה חלק מהערעור המקודש של הנרטיב הציוני ה"דכאני". אתרי אינטרנט של השמאל כגון 'שיחה מקומית', 'הטלוויזיה החברתית' ו'העוקץ' עמוסים לעיפה עשרות מאמרים וכתבות בסוגיה זו; רובם ככולם רואים בתיאוריית החטיפה ההמונית עובדה ברורה כשמש, שלא יעלה על הדעת לתהות על מידת האמת שבה.

במאמר שפרסמה עיתונאית 'הארץ' עמירה הס תחת הכותרת "כל פלסטיני הוא עוזי משולם" (28.7.2017) היא מביעה תמיכה בעוזי משולם ובתיאוריית החטיפה ההמונית של ילדי תימן, ומקשרת אותה לעלילת-דם אחרת שהיא מקדמת לפיה "חיילי צה"ל טבחו ורצחו מאות אזרחים פלסטינים בשנים 1948–1949". לדבריה, "יש יותר מדי ראיות לכך, שישיראל עולת הימים הייתה מפלצת... ולעניינו, כל פלסטיני הוא עוזי משולם". גם ח"כ תמר זנדברג, כיום יו"ר מרצ, כתבה בדף הפייסבוק שלה פוסט המשווה בין ישראל לנאצים: "גילויים חדשים השבוע בפרשת ילדי תימן מעמתים אותנו עם הזוועות המחרידות ביותר שיכולות להיות – ניסויים בילדים ותינוקות, גניבת איברים, חטיפה ומוות. לא הנאצים עשו את זה אלא מדינת ישראל".

אך השמאל לא לבד. מצד אחד, בעקבות השמאל הרדיקלי התייצב למערכה השמאל הציוני, ואנשים ממפלגת העבודה, כולל היו"רים יצחק הרצוג ואבי גבאי, הצהירו כי הם תומכים ב"הכרה בחטיפות"²⁶. במקביל, גם האגף הימני לא נח מזעפון: הטראומות של ההתנתקות והמאבקים עם המחלקה היהודית בשב"כ ערערו את האמון של הימין במערכות המדינה והעלו את קרנן של תיאוריות קונספירציה והיסטוריות אלטרנטיביות למיניהן הרבה מעבר לחוגי 'כהנא חי' או נוער הגבעות. אין זה מפתיע שדווקא טור עיתונאי בערוץ 20 הימני נאלץ לפרסם התנצלות בפני דב לויטן, מהחוקרים הוותיקים והפעילים ביותר של הפרשה, שנרדף בידי חסידי תיאוריית החטיפה מאז "ערק" משוורתיהם כשהגיע למסקנה שוועדת כהן-קדמי עשתה מלאכתה נאמנה.²⁷ בכלל, נראה שבאוירה הציבורית כיום, ודאי אחרי ההצלחה של הסדרה המוטה 'סאלח פה זה ארץ ישראל', קשה להימנע מלהביע הזדהות עם הקורבנות של החטיפות שלא היו ומלהתנצל על העוולות של מדינת ישראל הצעירה.²⁸

למרבה הצער, תיאוריות קונספירטיביות קוסמות בעיקר לבני הדור הצעיר, שלא הכירו את המציאות כפי שהייתה בעליל. אלה עלולים להעדיף מבט הרואה בקיבוץ הגלויות ובעלייה ההמונית למדינת ישראל "סיפור זוועה של רדיפות וג'נוסייד", עלילה שמקדמים בחווה אנטי-ציונים מכל הסוגים: השמאל הרדיקלי, קיצוני-החרדים והימין הכהניסטי. מי שהאמת היא נר לרגליו, מוטב שיאמץ מבט ביקורתי על השיח הזה כולו.

עוולות, סביר להניח, היו גם היו. לא רק לתימנים, כמוכן; זהו מחירה של הגירה, מחירה של תקומה, מחירו של מאמץ קליטה שהיה גדול מן היכולת. במקרה של עולי ארצות המזרח, היו כאן ללא ספק גם מחירים בדמות התנשאות, פערים תרבותיים, דעות קדומות. לאור כל אלה יש חשיבות רבה להישיר מבט אל העבר ולא לחשוש ממה שמתגלה בו – גם אם הדבר מביך או מערער את הנרטיב של ארץ ישראל הישנה והטובה. אבל היישרת מבט אל העבר צריכה להיעשות ביושר ובתבונה, בכלים מוכחים המתאימים לחשיפת העבר; תאוריות חסינות-ביקורת, הנבנות מתפיסה אידיאולוגית רדיקלית, אינן יודעות לעשות זאת.

10. בהרחבה בטענות על ילדי תימן. המתעניינים בנושא מוזמנים לעיין גם בו.

11. מחקרים שונים במדינות המערב מראים שכמחצית מן הילדים המאומצים מנסים בנגרותם לפגוש את הוריהם הביולוגיים. אפילו נניח מספר קטן למדי של שלושים מאומצים שנחטפו בישראל, ההסתברות שאיש מהם לא יבוא לחפש את הוריו שואפת לאפס.

12. פרוטוקול מס' 39 משיבת הוועדה מיוחדת לפרשת היעלמותם של ילדי תימן, מזרח והבלקן (הכנסת העשרים / מושב רביעי).

13. "פגוש את העיתונות", 29 באוקטובר 2016.

14. עופר אדרת, "הנגבי: אין אקדח מעשן בפרשת חטיפת ילדי תימן, אך הם לא נעלמו במקרה", הארץ, 31.7.2016. אמנם הוועדות לא מצאו "אקדח מעשן" – אך הרשתות, לכאורה, מצאו גם מצאו. כדאי אפוא להקדיש כאן פסקה או שתיים כדי לדגום כמה מן המקרים שאוהבים להזכיר – ולהראות עד כמה אין בהם כדי לעגן דבר מן הטענות על חטיפה או גניבה של ילדים. כל המידע המופיע כאן לקוח ממצאי ועדות החקירה השונות.

המקרה הראשון של מאומצת שנמצאה היה זה של גב' מרים שוקר. שוקר נולדה להורים יוצאי תימן ואושפזה בבית החולים הדסה בראש-העין. הוריה התגרשו, והאם ניתקה כל קשר עם בן הזוג וכן עם הבת המאושפזת, שנותרה בבית החולים ללא דורש. התכתבויות קדחתניות מקוריות של צוות בית החולים והרשויות מראות כי הם חיפשו את הוריה של מרים במשך חודשים ארוכים, אך ההורים לא באו לקחת אותה. בתאריך 23.10.1951 אנשי הצוות פרסמו מודעה בעיתון 'קול העם' במדור לחיפוש קרובים, מדור שקרא נראה בעיקר אשכנזים שחיפשו קרובים ניצולי שואה, שלפיה הוריה של הילדה מרים שרעבי מתבקשים לבוא לקחתה מבית החולים. לאחר שההורים לא נמצאו ולא באו לדרוש את בתם, מרים הועברה לאימוץ, שאושר בצו בית משפט, לא לפני שפורסמה מודעה בעיתון 'הארץ' (26.6.1953)

1. דוגמאות לטיפול טלוויזיוני בפרשה המאמץ בלא ביקורת את הנרטיב התומך בעלילת החטיפה יש במאמרה של רותי שילוני, "מתחת למרבד הקסמים", מגזין העין השביעית, 2 במארס 1996.

2. על אלה ראו בספרה המאלף של אורית רוזין חובת האהבה הקשה (תל-אביב: עם עובד ואוניברסיטת תל-אביב, 2008) בייחוד בפרקים ח' וט'.

3. ראו הערה 4 להלן.

4. על ועדת פרומקין, מסקנותיה והשיח הציבורי סביבה ראו צבי צמרת, "ועדת פרומקין: ועדת חקירה ממשלתית בנושא חינוך ילדי העולים בשנות המדינה הראשונות", עיניים בתקומת ישראל 1 (1991), עמ' 405-439. הציטוטים מבן-גוריון ומנחם לוין לקוחים ממאמר זה.

5. מתוך מאמר של דב לויטן, שעתיד לראות אור בקובץ המחקרים "ילדי הלב" בעריכת טובה גמליאל ונתן שיפרים.

6. סקירה רחבה וממצה של עבודת הוועדות ומסקנותיהן, שחלק מהנכתב כאן מבוסס עליה, נמצאת במאמרו של דב לויטן, "האם ראוי להקים ועדת חקירה חדשה לפרשת 'ילדי תימן'?", תימא: כתב עת לחקר יהדות תימן ותרבותה, יד (תשע"ט), עמ' 188-208.

7. ראו גם אבנר פרחי, "ילדי תימן: הכאב הולך וגובר", ישראל היום, 17.6.2017, וכתבתו של בנימין ברגר "אלפי ילדי תימן נחטפו ונמכרו לארה"ב לצורך ניסויים רפואיים", מ' 16.11.2014. באתר החדשות JDN.

8. את המכתב ניתן לקרוא, בין השאר, בקישור הבא:

<https://aaconspiracies.files.wordpress.com/2018/05/d79ed79bd7aad791-d7a9d79c-d7a0d7aad79f-d7a9d799d7a4d7a8d799d7a1-20-1-94.pdf>

9. בלוג אנונימי, אך רוטט ובעל טיעונים שקופים ומבוססים, ושמו "א. א. קונספירציות", מטפל

- לאחרונה, בתשס"ח, הדפיסו את הספר מחדש עם תוספות רבות.
17. שנת ההוצאה אינה מצוינת בספר; בספרייה הלאומית מציינים את השנה 1980 כשנה משוערת. הספר מכיל 570 עמודים. אתר של סטמר בארה"ב, המכונה 'trueterajews.org', אף מציע עותק דיגיטלי שלו.
18. מתוך פרוטוקול הישיבה ה-143 של הכנסת האחת-עשרה, י"ד בכסלו ה'תשמ"ו (27 בנובמבר 1985), בסעיף ז (הצעות לסדר).
19. עמודים 264-265 בדו"ח הוועדה.
20. על הזיקות בין כהנא לסטמר, בהקשר רחב ובהקשר נקודתי, ראו: Shaul Magid, "Shlomo Carlebach and Meir Kahane: The Difference and Symmetry Between Romantic and Materialist Politics," *American Jewish History*, 100:4 (2016) 461-484, ובייחוד הערה 33.
21. את אחי אנוכי מבקש: האמת על שואת יהודי תימן / תנועת "כך" מאשימה, ירושלים: תשמ"ו.
22. מפרוטוקול הישיבה ה-213 של הכנסת האחת-עשרה, א' בתמוז ה'תשמ"ו (8 ביולי 1986), סעיף ב.
23. ניתן לשמוע את דבריו בהקלטת משנת 1988, הזמינה באינטרנט בכותרת "הרב עוזי משולם – מכירת ילדי תימן 83".
24. "מלחמתו האפוקליפטית של עוזי משולם בערב רב" האשכנזי", בתוך: דוד אריאל-יואל ואח' (עורכים), מלחמת גוג ומגוג; משיחיות ואפוקליפסה ביהדות – בעבר ובימינו, תל-אביב: משכל, 2001, עמ' 197-271.
25. כתבה ב"יומן שישי", ערוץ 2, ספטמבר 2015; כתבה ב"יומן", הערוץ הראשון, 1 בינואר 2017.
26. הרצוג הגיש הצעת חוק להנצחה לאומית לילדי תימן. מורן אזולאי: "הצעת חוק: יום סולידריות והנצחה לפרשת ילדי תימן", YNET, 28.12.2016. להאזנה לדבריו בעניין בתוכנית "פגוש את העיתונות" בערוץ 2: <http://rotter.net/forum/scoops1/343966.shtml>. לעמדתו של אבי גבאי ראו באתר מפלגת העבודה: <http://www.labor.org.il/articles/23120-avi-gabbay-view2017.html>.
27. ההתנצלות הייתה על התבטאויות בטורו האישי של אמיר אביגי שעסק "בחשוכים ובמטייחים".
28. כך למשל השרה איילת שקד, באוגוסט האחרון, הצטרפה לדרשה לפתוח את כל החומר שעשוי להיות רלוונטי בארכיון המדינה כיוון שמדובר ב"פצע מדמם בחברה הישראלית".
- המוזימה את כל המעוניין לבוא ולהתנגד לאימוץ הילדה.
- אביה של הילדה חיפשה אחריה כנראה רק בשלב מאוחר יותר, והגיש תלונה על היעלמות בתו לוועדת החקירה הראשונה של בהלול ומינקובסקי. הוועדה הצליחה בעבודה מייגעת להתחקות אחר הסיפור, ודיווחה לאבא כי בתו חיה ואומצה כחוק.
- אם ניתן ללמוד משהו ממקרה מרים שוקר, הרי זהו ההפך מן הטענות השגורות: הרשויות לא הדירו את ההורים ממידע, אלא דווקא ניסו לאתרה (גם אם לא בהכרח בדרך יעילה); המסמכים בעניינה היו מדויקים ועקביים; והוועדה הגיעה לחקר האמת.
- מקרב שאר המאומצים שטענו כי הם נחטפו, רובם – כך מצאו הוועדות – נולדו לנערות צעירות לא-נשואות, שמסרו אותם לאימוץ, ולעיתים אף נטשו אותם. בשלהי 2016 הוקדשה התוכנית "פגוש את העיתונות" של רינה מצליח לגב' אריאלה רייטר, אשר היא, עם אחיה-למחצה שהתראיין אף הוא, טוענים כי נחטפה מאמם במרמה. ברם, כמו בשאר המקרים, העובדות והמסמכים אינם מותירים אבן על אבן מטענת ה"חטיפה". אריאלה רייטר נולדה בשם יוספה פלקן לנערה כבת 16 שהגיעה מטורקיה (זהות האב לא ידועה), ואומצה לפי צו של בית-המשפט המחוזי בירושלים. בצו נכתב כי אמה של התינוקת ויתרה עליה בחתימה נוטריונית מול הנוטריון הציבורי בירושלים ב-1949.10.26. מודעה המוזימה את הציבור להגיש השגות על האימוץ פורסמה בחודש יוני 1951.
- מקוצר היריעה לא נמנה כאן עוד סיפורים דומים ורבים של אנשים שהוצגו כ"חטופים" בידי גורמי תקשורת או אקטיביסטים של ארגונים, אך סיפור החטיפה התרסק על סלעי העובדות: יהודה קנטור שננטש בידי אימו הלא-נשואה וסבתו בחודי השירותים במעברה; צילה לוי ז"ל, שנמצאה נטושה באזור ערבי בחיפה בשנת 1948 (לפני הגעת גל העלייה ההמוני מתימן); ואחרים. על פרשת צילה לוי ראו בהרחבה אצל לויטן, עמ' 198-199.
14. על שברון לבו של הרב וייסמנדל ראו למשל דברי ההיסטוריון ישעיהו ילינק, בספר **מנהיגות בעת מצוקה: קבוצת העבודה בסלובקיה 1942-1944**, קיבוץ דליה: תשס"א, עמ' 100.
15. צעיר חרדי ושמו אלחנן אסתרוביץ' השחית בשנת 2012 את מוזיאון יד ושם, ולאחר מכן הסביר את מעשיו בטקסט מבולבל, שכולו חזרה על טענות הקיימות בספריו של שנפלד הנדונים כאן, 'שרופי הכבשים מאשימים' 1 - Genocide in the Holy Land.
16. בתשל"ח כבר הודפסה מהדורתו הרביעית של הספר.